

A Mátra és a Mátra-alja halfaunája

ENDES Mihály
Debrecen

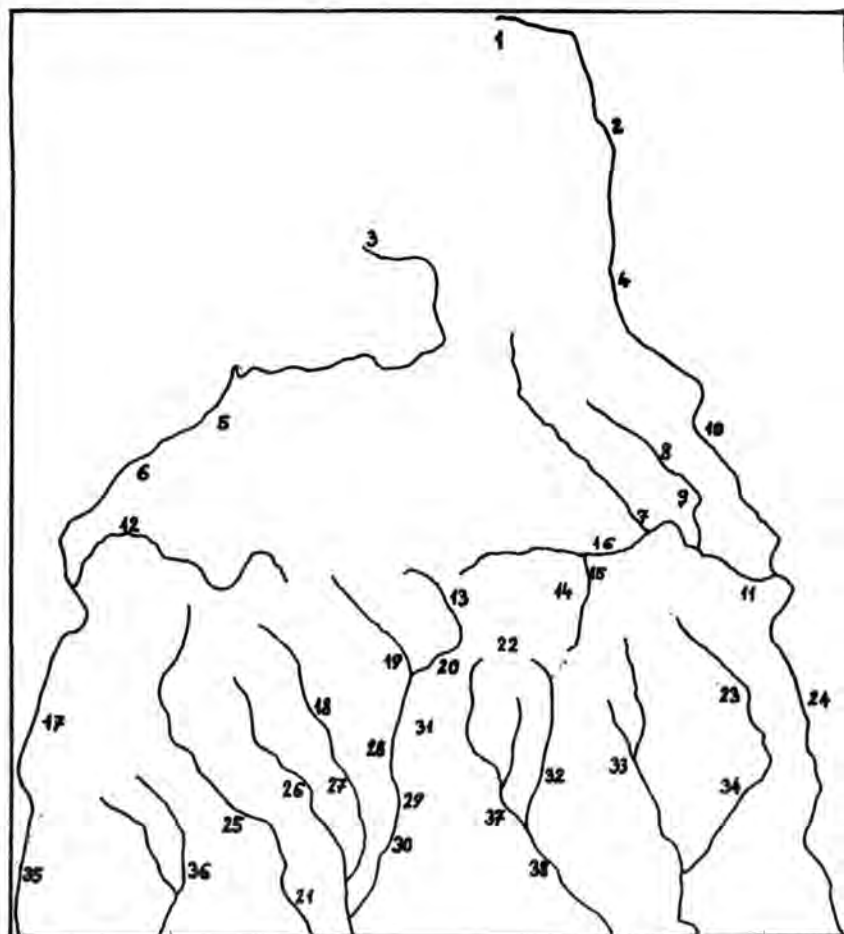
ABSTRACT: (The fish-fauna of Mátra Mt. and its southern foot) Author investigated the fish-fauna of Mátra Mt. and its southern foot between 1982 and 1986. He found out the presence of 33 species. The investigations were made on 38 sectors of the area. Author makes us acquainted with the found fish species after describing the limnology of the territory.

A Mátra és közvetlen környékének halfaunájáról ismereteink mindeddig meglehetősen hézagosak voltak. Ezt az igen gyérszámú irodalom is tükrözi, amelyből éppen ezért nem is nyerhetünk átfogó képet a táj halainak elterjedési, mennyiségi és környezeti viszonyairól. A hegység természettudományos feltárássá beindítása kapcsán joggal merült fel az igény egy ilyen irányú munka elkészülését illetően, s dolgozatom is éppen ez okból született meg.

A terület vízrajzi képét két folyó alakítja ki, s mindkettő egyuttal határvonalat is húz a szomszédos tájak, így a Cserhát, a Heves-Borsodi - dombság és a Bükk felé. Északnyugaton és nyugaton, Mátraszele és Lőrinci között a Zagyva, északkeleten és keleten a Tarna Ceredi, majd Siroktól a már Parádi ággal egyesült közös folyó képezi Cered és Verpelét között e határt. Nem tekintetem a területhez tartozónak a Zagyva jobb parti, valamint a Ceredi- és a közös Tarna balparti mellékvizeit, miután ezek más természetföldrajzi tájakról érkeznek. Délről a hegységet, illetve előterét a Gyöngyös-Tarna hordalékkúp - síkság határolja, nagyjából a 3. sz. fő közlekedési út vonalában. Megállapítható, hogy a Mátra és a Mátraalja egyazon vízrendszer elválaszthatatlan részei, amely lefelé még tovább terjed. Ezért a fentebb említett kistájtól való elkülönítés a vidék és a vizek sokszor aprónak tűnő különbségeik figyelembe vételével sikerülhetett csak. A folyókon és mellékvizeiken kívül jónéhány víztárolót is találunk, amelyek száma jelenleg is növekszik. Ezek szinte kivétel nélkül patakok elgátolásával, tehát duzzasztás révén jöttek létre, s egyéb célok mellett a haltenyésztés, illetve a sporthorgászat igényeinek is megfelelnek. Halállományuk, ugyanúgy, mint az egykét lefolyástalan természetes tóé, döntő többségében behelyezett fajokból tevődik össze, amelyek alapján véve "tájidegenek" a Mátrában.

Kutatásokat 1982 és 1986 között, öt éven keresztül folytattam a vidéken, így észleléseim éppen a legutóbbi évekre vonatkoznak. Mindenekelőtt kiderült, hogy egyes vizek, vagy bizonyos szakaszaik részben bányavizek által okozott elsavanyodás, részben emberi települések vízszennyezései következtében állományukban szegényesnek, sőt halmentesnek bizonyultak. Éppen e körülmények figyelembe vételével a vizsgálati pontokat lehetőleg a szennyező források feletti szakaszokon választottam ki. Am a teljesség kedvéért megnéztem a kedvezőtlen tulajdonságú részeket is, lemérendő a fentebb jelzett káros hatások mértékét. Az eredmények mindenütt igazolták a feltételezést. Ezért azután folyóvizek esetében, ahol a jobb tájékozódás érdekében a helységnevek megadásával pontosítom a lelőhelyet, minden esetben a település feletti részt kell érteni.

Hasonló jellegű munkák elengedhetetlen részét képezi a halfauna, többnyire domborzati viszonyokkal összefüggően, szinttájba való sorolása. Ez azonban a Mátra és a Mátraalja esetében több okból sem járhatott sikerrel. A hegyi szakaszok pisztráng- és pészintjének halai (nem csak a névadók!) nem kerültek elő, s ugyanez vonatkozik a hegylábi, dombovidéki vizek fajainak zömére is. Ugyanakkor a nem egy patak hegyi szakaszán létesült víztárolóban alföldi halfajok egész sora találja meg ideális életfeltételeit, sőt kijutva megjelenik a legkülönbözőbb

A megfigyelési pontok térképe (1-38)

típusú vizekben. A jelzett időszakban 26 víz - patak, folyó, tó, víztároló, amelyek, ha vízrajzilag össze is függenek egymással, de környezettani szempontból annál több típust képviselnek - 43 pontján végeztem vizsgálatokat, s 38 helyen egy, vagy több - összesen 33 - faj jelenlétét állapítottam meg. A fajlista teljesebbé tétele céljából, kizárólag abban az esetben, ha a vidékre nézve új (azaz általam nem talált) fajról volt szó, régebbi megfigyeléseket is felhasználtam, jóllehet pontos adatok legtöbbször nem álltak rendelkezésre. Adatokhoz elsősorban a különböző típusú hálók segítségével jutottam. A horgászszakmányok átnézése során és egyes esetekben a területen szolgálatot teljesítő halőrök szóbeli közlései révén azonban egyaránt hasznos felvilágosításokat kaptam.

A halállományok mennyiségi vizsgálatokor nyert adatok csupán az egyes fajok egymáshoz való viszonylagos gyakoriságára engedtek következtetni. Így a becslészerű értékek csak meglehetősen szubjektív kifejezések (gyakori, kevés, stb.)

használatára adtak lehetőséget, kijelölve a további kutatások egyik lehetséges irányát. Külön kell szólni azonban a tenyésztett fajok kvantitatív és elterjedési viszonyairól. Ezek ugyanis a gazdasági tervektől függő, tehát az ember által mesterségesen szabályozott, nagymértékű változásokat mutathatnak egyazon vízben is. Emiatt esetükben semminemű ezirányú becslésre sem vállalkozhattam. Végül megemlítem, hogy a részletes fajlistában a trinominális nomenclaturát csak azokban az esetekben alkalmazom, amelyekben nem a törzsalak képviseli a szóban forgó fajt.

A TÉRKÉPEN ÉS A FAJOK LEÍRÁSÁBAN SZEREPLŐ MEGFIGYELÉSI PONTOK JEGYZÉKE

1. Pipó-tavak	20. Gyöngyös-patak Lajosházánál
2. Ceredi-Tarna Istenmezejénél	21. Rédei-Nagy-patak Nagyredénél
3. Zagyva Mátraszélénél	22. Pisztrángos-tó
4. Ceredi-Tarna Pétervásáránál	23. Tarnóca-patak Kisnánánál
5. Zagyva Nagybátónynál	24. Tarna Verpelétnél
6. Zagyva Tarnál	25. Gyöngyöspatai-víztároló
7. Recski-víztároló	26. Tarjáni-patak Gyöngyöstarjánánál
8. Buzás-patak Recsknél	27. Gyöngyösoroszi alsó víztároló
9. Buzásvölgyi víztároló	28. Gyöngyös-patak Cser-kőnél
10. Ceredi-Tarna Szajlánál	29. Gyöngyös-patak Gyöngyössolyosnál
11. Parádi-Tarna Siroknál	30. Gyöngyössolyosi-víztároló
12. Kővicses-patak	31. Sás-tó
13. Csór-réti víztároló	32. Markazi-víztároló
14. Sándor-réti víztároló	33. Domoszlói-víztároló
15. Ilona-patak Parádnál	34. Tarnóca-patak Vécsnél
16. Parádi-Tarna Parádnál	35. Zagyva Apcnál
17. Zagyva Szurdokpüspökinél	36. Szúcsi-tó
18. Gyöngyösoroszi felső víztároló	37. Abasári-víztároló
19. Szén-patak Lajosházánál	38. Bene-patak Visontánál

A MÁTRA ÉS MÁTRAALJA VIZEINEK ÖKOLÓGIAI JELLEMZÉSE

Ichthyologiai kutatómunkám során mindenekelőtt azt a tényt állapíthattam meg, hogy a terület vizei már fizikai jellemzőiket illetően is rendkívül változatosak. Ezt geológiai, geomorfológiai és klimatikus viszonyok együttesen eredményezik, hatásuk komplex módon érvényesül. Miután forrásokban meglehetősen gazdag a táj, a vízhálózat is viszonylag sűrűnek mondható. A hegység vizeinek zömét a Tarna-folyó veszi fel, csak a nyugati oldal néhány patak rendszere jut a Zagyvába, de a két folyó is csakhamar egyesül. Ami a vízhozamokat illeti, elmondható, hogy kevés a bővizű forrás, amely csak időszakosan is kedvező feltételeket teremthetne az élővilág számára. Nem található itt mészkőhegyi, karsztos jelenségeket, s a nyári hónapokra nem marad hó a csúcson. Számos patak elszivárog saját lejtőtörmelékében. Ugyanakkor a nyáron le-, vagy kiapadó medrekben felhőszakadások idején óriási víztömegek rohannak le, hatalmas anyagmennyiséget sodorva magukkal, átrendezve a partokat is.

A domborzati viszonyoknak megfelelően számos patak kifejezetten hegyi (magashegyi) arculatot mutat, azaz kiváló vízminőség, nagy esési sebességgel, sziklák között, köves-kavicsos aljjal. Ezzel az ideális helyzettel azonban, amint arról már szó esett, nem áll párhuzamban a halfauna képe. Valószínűleg lentebbi szakaszok szennydugói akadályozzák meg a kipszultó (kipszűfított) állományok megújulását, a géncserét, s a táplálékhálózat felépülését. Az alacsony hegyi szakaszon a sebesség csökkenése, a meder szélesedése és mélyülése, a kavicsos és homokos fenék a jellemző, továbbá a lebegtetett hordalék mennyiségének növekedése, azaz kevésbé átlátszó a víz. A dombvidéki szakaszokon, gyakran nem a méretek változnak, ám az esési sebesség csökkenésének következtében kanyargósabbá válnak a vizek. Változatosabbá válnak a mederveviszonyok, gödrök, alámosások, helyenként zátonyok alakulnak ki, s mindez az élőhelyek sokrétűbbé válását eredményezi. Ezek a szakaszokon már észlelhető némi vízparti, vízbenálló légyszárú növényzet, de helyileg - akár extrém mértékben is - megnövekszik a szennyezés. Ezek a viszonyok jellemzik a két fő vízfolyás a Zagyva és a Tarna arculatát is, s hegyi jellegű szakaszt csupán a Parádi-Tarna legfelső folyásánál találhatunk.

A terület állóvizei között vannak természetes módon kialakult tavak. A Pisztrángos- és a Sás-tó azonban nem áll közvetlen kapcsolatban olyan vizekkel, amelyek halfauna kialakításában részt vehetnének, így a bennük talált fajok (ez az előbbire nem is vonatkozik) betelepítés útján kerültek oda. Más a helyzet a víztárolókkal. Ezek, ha lehet, még változatosabb környezeti viszonyokkal rendelkeznek. Méreteik néhány hektártól 160-ig is terjedhet, mélységük pedig elérheti a 24 métert is. Általában elmondható, hogy legmélyebb részeik a közepükön áthúzódó patakmedrekben van, a befolyásnál nagy az iszaplerakódás, s egyéb részeiken kavicsos, homokos medret is találhatunk. A vegetáció elsősorban parti vízbenálló növényzetet jelent, keskenyebb, olykor szélesebb nád és gyékény (sás) szegéllyel, szigetekkel. Jóval kevesebb helyen látható gyökerező és lebegő hínárnövényzet, s csak néhányuknál található szegélyező faállomány fehérfűz, nemesnyár fajokból. E vizek számára döntő jelentőségű az időnkénti leeresztés, lehalászás, s a víz-utánpótlás erős ingadozása a tápláló patak szezonális változásainak következtében.

A MÁTRA ÉS A MÁTRAALJA VIZEIBEN ÉSZLELT HALFAJOK ISMERTETÉSE

- Salmo trutta m. fario: Mátrai őshonos volta aligha kérdőjelezhető meg, emellett számos helyre, több alkalommal betelepítés is történt. E halak sorsát eleinte az orvhalászat, később már a vízszennyezések is megpecsételték. A legutóbbi években a területen nem sikerült megtalálnom.
- Salmo gairdneri: Telepített faj, amely az utóbbi időben Lajosházánál a Szén-patak-ból (19), a Gyöngyös-patakból ugyancsak Lajosháza mellett (20) és Cserkő-nél (28) került elő. A Gyöngyössolyosi- (30) és a Markazi-víztárolókból (32) VIGH jelzi.
- Thymallus thymallus: NAGY szerint a Mátra vizeiben előfordult. Vizsgálataim szerint jelenleg nem él a területen.
- Esox lucius: Területünkön az összes víztárolóban, mint tenyésztett faj él, de a Tarnócában Vécsnél (34) és a Bene-pataokban Visontánál (38) is megtaláltam kis állományát.
- Rutilus rutilus: Állóvizekben észleltem. A Gyöngyöspatai-víztárolóban (25) gyakori, a Gyöngyössolyosi-víztárolóban (30) és a Sás-tóban (31) keveset találtam.
- Leuciscus leuciscus: VÁSÁRHELYI a Kövicses-pataokban (12) és VARGA szerint Gyöngyössolyosnál (minden bizonnyal a Gyöngyös-pataokban) észlelte régebben. Magam nem találtam a Mátra vizeiben.
- Leuciscus cephalus: Mozgó vizek zömmel hegylábi, dombvidéki szakaszainak jellegzetes, gyakori hala, s így vidékünkön is szélesen elterjedt. Állóvizek közül a Gyöngyösorszi felső (18)-, a Gyöngyöspatai (25)-, és a Domoszlói-víztárolóban (33) találtam. Lelőhelyei: 6, 8, 11, 17, 21, 23, 24, 35.
- Scardinius erythrophthalmus: Vidékünk állóvizeiben sokfelé megtalálható, többnyire kisebb állományokban. Lelőhelyei: Recski- (7), Gyöngyöspatai- (25), - itt gyakori -, Markazi- (32) és Domoszlói-víztárolóban (33), valamint a Sás-tó (31).
- Aspius aspius: Tenyésztett fajként a Gyöngyöspatai- (25) és a Markazi-víztárolóban (32) került elő.
- Leucaspilus delineatus: Kisebb létszámban a mozgó és állóvizekben egyaránt találtam: a Tarjáni-pataokban Gyöngyöstarjánál (26 - itt gyakori), a Zagyva-folyóban Apcnál (35), illetve a Recski-víztárolóban (7) és a Sás-tóban (31).
- Tinca tinca: Elterjedési viszonyai az előző fajéhoz hasonlóak, de a Mátrában tenyésztett faj eredetileg. Lelőhelyei: Pipó-tavak (1), Gyöngyöspatai- (25), Gyöngyössolyosi- (30), Domoszlói- (33) víztárolók, Sás-tó (31), valamint a Tarnóca-patak Vécsnél (34) és a Bene-patak Visontánál (38).
- Gobio gobio: A mátrai folyók és patakok hegyi és dombvidéki szakaszán az egyik legjellemzőbb és leggyakoribb halfaj. Széles elterjedése révén állóvizekben is megtalálható, így a Gyöngyöspatai- (25), Gyöngyössolyosi- (30), Domoszlói- (33) és az Abasári víztárolóban (37). Lelőhelyei: 4, 5, 21, 23, 27, 35.
- Gobio albipinnatus belingi: A Zagyvában észleltem Szurdokpüspökinél (17) egyetlen példányát. Bár inkább alföldi faj, amely a kavicsos mederfenéket kevésbé kedveli, mátrai hiánya más hegyvidéki tájakkal összehasonlítva meglepő.
- Pseudorasbora parva: A Tarjáni-pataokban Gyöngyöstarjánál (26) találtam, ahol gyakori. Minden bizonnyal az itteni víztárolóból jutottak ki, s nagyon valószínű, hogy az amur és busa telepítésekkel kerültek ide. A várakozással ellentétben azonban másutt nem észleltem a fajt.

Alburnus alburnus: A Domoszlói-víztárolóban (33) él kevés ebből a sokfelé elterjedt halfajból.

Alburnoides bipunctatus: A Gyöngyös-patakból (közelebbi localitas nélkül) jelezte régebben VÁSÁRHELYI. Tájunk déli peremén több ponton is észleltem a hegységből eredő vizekben, s így előfordulása a Mátraalján a Tarna-folyóban és a Bene-patakból valószínű.

Hypophthalmichthys molitrix: Tenyésztett faj, amelyet kutatásaim során a Gyöngyös-roszi felső-(18), Gyöngyöspatai-(25), és a Domoszlói-víztárolóban (33), valamint a Sás-tóban (31) találtam.

Aristichthys nobilis: A Gyöngyöspatai-(25) és a Domoszlói-víztárolóban (33) tenyésztik.

Ctenopharyngodon idella: A fehér busával megegyező tenyészterületei mellett a Pipó-tavakban (1) és a Markazi-víztárolóban (32) is megtalálható.

Abramis brama: A Gyöngyöspatai-(25), Gyöngyössolymosi-(30) és Domoszlói-víztároló (33) tenészhala.

Abramis sapa: A Domoszlói-víztárolóban (33) él, ahova feltehetően véletlenül, halasítás kapcsán került be.

Rhodeus sericeus amarus: A Mátra folyóvizei közül a Tarnóca-patakból Kisnánánál (23) gyakori, a Zagyva-folyóban Apcnál (35) kevés él. Előfordul a Sás-tóban (31) és a Domoszlói-víztárolóban (33).

Carassius carassius: Jelenléte a Pisztrángos-tóban (22: régen) és a Sás-tóban (31) ismert.

Carassius auratus gibelio: Szándékosan, vagy véletlenül, "szeméthalmént" betelepítve sokfelé gyakori. Adatai: Zagyva-folyó Szurdokpüspökínél (17), a Buzás-völgyi-(9), Gyöngyöspatai-(25), Gyöngyössolymosi-(30), Domoszlói-víztárolóban (33), a Pipó-tavak (1), Sándor-réti-tó (14), Pisztrángos-tó (22: régen) Sás-tó (31).

Cyprinus carpio: A Mátra minden állóvizének jellegzetes, tenyésztett faja. Lelelőhelyei: 1, 18, 25, 30, 31, 32, 33.

Noemacheilus barbatulus: Tájunk csaknem összes folyóvizének hegyi és dombvidéki szakaszain megtalálható, zömmel gyakori hal. Ismeretes a Csór-réti-víztároló (13) is. Lelelőhelyei: 2, 3, 4, 8, 10, 11, 15, 16, 20, 21, 23, 24, 26, 29, 30, 35.

Cobitis taenia: A Zagyva-folyóban Szurdokpüspökínél (17) és Apcnál (35), a Ceredi-Tarna-folyóban pedig Pétervásáránál(4) gyakorinak találtam.

Silurus glanis: A Gyöngyöspatai-(25) és a Domoszlói-víztároló (33), valamint a Sás-tó (31) tenyésztett hala.

Ictalurus nebulosus: A Gyöngyösroszi felső-(18), a Markazi-(32) és a Domoszlói-víztároló (33) hala, amely esetenként nem tudatos tenyésztésprogram eredményeként kerül a vizekbe.

Lepomis gibbosus: A Tarnóca-patakból Vécsnél (34), a Bene-patakból Visontánál (38), valamint a Domoszlói-víztároló (33) került elő.

Stizostedion lucioperca: Tenyésztik a Pipó-tavakban (1), a Gyöngyösroszi felső-(18), a Gyöngyöspatai-(25), a Markazi-(32) és a Domoszlói-víztárolóban (33).

Perca fluviatilis: A Tarnóca-patakból Vécsnél (34), a Bene-patakból Visontánál (38) került elő. Megtalálható a Gyöngyöspatai-(25), Markazi-(32), Domoszlói (33), Szűcsi-víztárolóban (36).

Gymnocephalus cernua: A Gyöngyöspatai-víztárolóban (25) találtam.

IRODALOM

- NAGY, Gy.(1973): A Mátra állatvilága. In: Mátra Utikalauz, 1973. Sport - Budapest
- VARGA, A.(1981): Vásárhelyi István Gyűjteménye a Miskolci Herman Ottó Múzeumban. III. Mollusca - Pisces. Fol. Hist.-nat. Mus. Matr. 7: 71-79.
- VÁSÁRHELYI, I.(1961): Magyarország halai írásban és képekben. Borsodi Szemle Könyvtára I. 1961. Miskolc.
- VÍGH, J. (1985): Százhusz horgászvíz. Mezőgazdasági - MOHOSZ, Budapest.

Dr. ENDES Mihály
H-4032 DEBRECEN
Péchy ut. 23.